

Innst. 183 L

(2009–2010)

Innstilling til Stortinget fra arbeids- og sosialkomiteen

Prop. 64 L (2009–2010)

Innstilling fra arbeids- og sosialkomiteen om lov om endringer i arbeidsmiljøloven og folketrygdloven (bedre muligheter for å kombinere arbeid med pleie- og omsorgsoppgaver)

Til Stortinget

1. Sammendrag

1.1 Innledning

Det legges i proposisjonen frem forslag til endringer i lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. og lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd.

Det foreslås at det gis en rett til permisjon i inntil 10 dager i året for å kunne yte pleie og omsorg til nære familiemedlemmer over 18 år, jf. arbeidsmiljøloven § 12-10 nytt andre ledd.

Videre foreslås det å utvide retten til permisjon og pleiepenger ved pleie av nære pårørende i terminalfasen fra 20 til 60 dager, jf. endringer i arbeidsmiljøloven § 12-10 første ledd og folketrygdloven § 9-12 første ledd.

Det foreslås også at foreldre som i minst tre år har mottatt pleiepenger og/eller forhøyet hjelpestønad gis rett til ytelsen i inntil tre måneder etter at behovet for tilsyn og pleie har opphørt fordi barnet dør, jf. nytt fjerde ledd i folketrygdloven § 9-11 og et nytt fjerde ledd i § 6-5.

Det vises til at det i Prop. 1 S (2009–2010) med Tillegg 3 (2009-2010) ble foreslått å bevilge 10 mill. kroner til formålet i 2010.

Det vises til kapittel 6 i proposisjonen for nærmere redegjørelse av merknader til de enkelte paragraferne i lovforslaget.

Når det gjelder gjeldende rett, er dette ikke gjentatt i innstillingen og det vises til de enkelte kapitlene i proposisjonen der dette er nærmere redegjort for.

1.2 Bakgrunn

Forutsetninger om behovet – befolkningsutvikling, arbeidsliv og tidligere drøftinger

Utviklingen i omsorgsbehov med blant annet «knapphet på omsorgsytere» er beskrevet i St.meld. nr. 25 (2005–2006) Mestring, muligheter og mening – Framtidas omsorgsutfordringer. Det vil kunne bli knapphet både på frivillige omsorgsytere og på arbeidskraft og helse- og sosialpersonell.

En sterk vekst i offentlige omsorgstjenester har ikke medført reduksjon av omfanget av og behovet for omsorgsoppgaver utført på frivillig basis av familiemedlemmer. Beregninger viser at familien står for om lag halvparten av den omsorg som eldre mottar. Det vil fortsatt i hovedsak være personer som er yrkesaktive som må stå for den frivillige omsorgsinnsatsen. Det er behov for å legge forholdene bedre til rette for dem som står i en vanskelig omsorgssituasjon samtidig som en sikrer at de beholder sin tilknytning til arbeidslivet.

St.meld. nr. 9 (2006–2007) Arbeid, velferd og inkludering forutsetter at tiltak som kan bidra til å opprettholde yrkesfrekvensen vil være den beste garantien for at velferdssamfunnet kan videreutvikles og forbedres.

I forbindelse med behandlingen av St.meld. nr. 25 (2005–2006) Mestring, muligheter og mening – Framtidas omsorgsutfordringer, uttalte flertallet i helse- og omsorgskomiteen, bestående av Arbeiderpartiet, Høyre, Sosialistisk Venstreparti, Kristelig Folkeparti, Senterpartiet og Venstre, at:

«det er nødvendig å se på permisjonsbestemmelsene med sikte på å gjøre det lettere for pårørende som er yrkesaktive»,

og komiteen forutsatte at:

«Regjeringen vil komme tilbake til bedre permisjonsregler i arbeidslivet»,

jf. Innst. S. nr. 150 (2006–2007).

Arbeids- og sosialkomiteen tok i forbindelse med behandlingen av Dokument nr. 8:20 (2005–2006), jf. Innst. S. nr. 127 (2005–2006), opp spørsmålet om folketrygdlovens regler om pleiepenger. I sitt svarbrev til komiteen viste statsråden blant annet til at det var etablert en interdepartemental arbeidsgruppe som skulle vurdere strategier og tiltak for å kombinere yrkesdeltakelse med omsorg for pleie- og omsorgstrenende familiemedlemmer og at gruppen i den forbindelse også ville se på reglene om pleiepenger.

I Dokument nr. 8:88 (2006–2007) fremmet stortingsrepresentantene Erna Solberg, Inge Lønning, Sonja Irene Sjøli og Martin Engeset forslag om utredning av lovendringer som gir rett til permisjon og ordninger for inntektssikring i forbindelse med omsorgsoppgaver. I forbindelse med arbeids- og sosialkomiteens behandling av dokumentet viser statsråden i sitt svarbrev blant annet til at den interdepartementale arbeidsgruppen skulle vurdere behov for endringer i permisjonsreglene og kompensasjonsordninger og hadde fått et mandat som i stor grad fanget opp forslagene, jf. Innst. S. nr. 14 (2007–2008). Statsråden ville på denne bakgrunn komme tilbake til Stortinget med en vurdering av saksområdet.

Det har også vært pekt på behovene til personer som har utført omsorgsoppgaver og som ikke lenger har tilknytning til arbeidslivet. I forbindelse med behandlingen St.meld. nr. 9 (2006–2007) Arbeid, velferd og inkludering, jf. Innst. S. nr. 148 (2006–2007), ba arbeids- og sosialkomiteen om at mulighetene for å etablere en overgangsordning med inntektssikring og kvalifisering skulle vurderes for dem som mangler inntekt og kvalifikasjoner for å komme i arbeid etter langvarig uformell omsorgsinnsats overfor pårørende. Det ble vist til helse- og omsorgskomiteens behandling av St.meld. nr. 25 (2005–2006) Mestring, muligheter og mening – Framtidas omsorgsutfordringer, jf. Innst. S. nr. 150 (2006–2007), der komiteens flertall, bestående av Fremskrittspartiet, Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre, ba regjeringen om å legge frem forslag til ordning hvor:

«økonomiske tilskudd kan utbetales i inntil tre måneder etter dødsfallet, når et familiemedlem har vært ute av arbeid for å pleie et funksjonshemmet barn i mange år, og ikke klarer å skaffe seg nødvendig arbeid straks.»

Komiteens medlemmer fra Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet ba i den forbindelse regjeringen om å utrede:

«muligheten for å etablere en overgangsordning med inntektssikring og tilknyttet kvalifiseringstiltak til dem som mangler inntekt og kvalifikasjoner for å komme i arbeid etter langvarig omsorgsinnsats overfor pårørende.»

1.3 Departementets forutsetninger og forslag i høringsbrevet

Spørsmålet om å kombinere yrkesaktivitet og omsorgsoppgaver omhandler både hvordan yrkesaktive skal kunne påta seg omsorgsoppgaver og hvordan de som på grunn av pleie- og omsorgsoppgaver ikke (lenger) er yrkesaktive skal komme tilbake til arbeidslivet.

Den mest aktuelle målgruppen vil være foreldre som har hatt omsorg for et svært sykt eller funksjonshemmet mindreårig barn over en lang periode. Foreldrene har i slike tilfeller normalt mottatt enten pleiepenger dersom de var yrkesaktive, eller forhøyet hjelpestønad og/eller omsorgslønn fra kommunen. Etter en langvarig omsorgsinnsats, vil omsorgspersonen kunne ha behov for bistand for å komme ut i arbeidslivet igjen, eventuelt kombinert med behov for inntektssikring. Noen vil kunne få bistand fra Arbeids- og velferdsetaten til å komme tilbake i arbeid som ordinære arbeidssøkere, selv om de ikke nødvendigvis vil ha rett til inntektssikring fra folketrygden. For en del personer i denne gruppen vil behovet for kvalifisering med tilhørende stønad kunne ivaretas gjennom kapittel 5A om kvalifiseringsprogram og -stønad i sosialtjenesteloven som trådte i kraft 1. november 2007. Departementet mener det derfor ikke er behov for å etablere en særskilt kvalifiseringsordning for denne gruppen.

Personer som har hatt tilsyn med og pleiet et sykt barn over lang tid og mottatt ytelser fra folketrygden i perioden, vil kunne stå uten inntekt straks stønadsforholdet har opphørt. Det kan være behov for en omstillingstid før vedkommende kan begynne i arbeid. Det ble i høringsbrevet foreslått at det gis rett til fortsatt forhøyet hjelpestønad og pleiepenger i en overgangsperiode på tre måneder når pleieforholdet avsluttes ved barnets død.

Når det gjelder yrkesaktive, potensielle familieomsorgsyteres muligheter til å kombinere arbeid med omsorg, vises det til at mens det foreligger rett til pleiepenger eller omsorgspenger ved pleie og omsorg for syke barn under 18 år, er det ingen tilsvarende rett ved pleie og omsorg for voksne familiemedlemmer. Det offentlige har i utgangspunktet et betydelig ansvar for dekning av pleie- og omsorgsbehov, og personer i alle aldersgrupper som har behov for

pleie og omsorg har krav på dette etter kommunehelsetjenesteloven og lov om sosiale tjenester.

Foreldre har likevel en omsorgsplikt overfor barn under 18 år og at pliktens forutsetning om ivaretagelse av omsorg er understøttet i regelverket gjennom rett til permisjon og trygdeytelse (omsorgspenger og pleiepenger). Når omsorgsbehovet er forbigående, legger regelverket opp til at foreldrene blir hjemme og pleier barnet fremfor å skulle etablere offentlig omsorg på kort varsel. Loven skiller her mellom alvorlig sykdom, hvor det ytes pleiepenger, og andre (mindre alvorlige) tilfeller, hvor det ytes omsorgspenger. I de tilfellene tilstanden er varig og stabil over tid, vil forutsetningene være tilstede for å etablere offentlige, tilpassede hjelpetjenester, slik at foreldrene kan delta i yrkeslivet. Aktuelle ytelser for yrkesaktive foreldre som av ulike årsaker selv ønsker å ha tilsyn med og pleie sitt barn er da hjelpestønad fra folketrygden og omsorgslønn fra kommunen. Disse ytelsene vil bare i en viss utstrekning kunne dekke tapt arbeidsinntekt på grunn av omsorgsarbeid. Det foreligger heller ingen rett til hel permisjon i disse omsorgssituasjonene. Tilsvarende vil også gjelde ved pleie og omsorg overfor nære pårørende over 18 år.

Den som i hjemmet pleier en nær pårørende i livets slutfase, ytes pleiepenger i inntil 20 dager. Det foreligger da rett til permisjon fra ordinært arbeid. Utenom slike tilfeller er det ingen lovbestemt permisjonsrett rettet inn mot yrkesaktive som yter omsorg til nære pårørende over 18 år. Pårørende har ikke omsorgsplikt overfor familiemedlemmer over 18 år og forutsettes ikke å ivareta omsorgsoppgaver de ikke selv er villige til å påta seg. Det er derfor i dagens regelverk ikke tilsvarende ordninger som gjelder ved pleie- og omsorgsbehov hos barn.

En permisjonsrett til dem som yter omsorg for nære pårørende over 18 år vil kunne være begrunnet ut fra behovet både i forhold til å trekke veksler på potensielle familieomsorgsytere og å imøtekomme omsorgsyterens ønske om å være den som bistår.

Permisjonsrett er ment å sikre en formell opprettholdelse av tilknytningen til arbeidslivet. En viktig forutsetning for det aktuelle behovet for å gi en permisjonsrett for å yte omsorg til nære pårørende over 18 år er at tilknytningen til arbeidslivet faktisk opprettholdes.

I forhold til barn under 18 år foreligger det en begrunnet forskjell i vurderingen av betydningen av tilknytningen til arbeidslivet ved at det overfor barn under 18 år gjelder en omsorgsplikt. Retten til permisjon for å ta seg av nære pårørende over 18 år bør være av klart begrenset varighet. Det ble i høringsbrevet foreslått en rett til 10 dager permisjon for dette formålet.

Det ble også foreslått å utvide perioden med permisjon og pleiepenger ved pleie i hjemmet av nære pårørende i terminalfasen fra 20 til 60 dager.

Departementet vil komme tilbake til forslaget om at pleiepenger som ytes foreldre ved pleie av barn skulle kunne graderes ned til 20 pst., mot 50 pst. som i dag.

Det vises til at Helse- og omsorgsdepartementet vil foreta en egen gjennomgang av ordningen med omsorgslønn.

Av de om lag 80 uttalelsene har i underkant 60 av dem synspunkter eller realitetsmerknader til forslagene i høringsbrevet. Arbeidstakerorganisasjoner, interesseorganisasjoner for syke og funksjonshemmede og kommuner/fylkeskommuner støtter gjennomgående tiltakene. Arbeidsgiverorganisasjonene er mer delt i sine uttalelser.

Det vises til proposisjonen hvor de ulike høringsinstansenes realitetsmerknader er gjengitt i tilknytning til de enkelte forslagene i proposisjonen.

1.4 Ny ordning med permisjonsrett i inntil 10 dager for å kunne ta seg av nære familie-medlemmer over 18 år

1.4.1 Departementets vurdering

Forslaget om å innføre en rett til 10 dagers permisjon opprettholdes.

Som utgangspunkt har det offentlige et betydelig ansvar for å sikre dekning av pleie- og omsorgsbehov, jf. kommunehelsetjenesteloven og lov om sosiale tjenester.

Det er nødvendig å legge bedre til rette for at yrkesaktive skal kunne kombinere jobb med omsorgsarbeid. Dette taler for å lovfeste en permisjonsrett for å kunne yte pleie og omsorg for nære pårørende over 18 år.

Det kan innvendes mot å innføre en lovbestemt rett til permisjon for dette formålet ettersom omsorgsplikten bare gjelder overfor barn. Det er prinsipielt sett en forskjell mellom dekning av omsorgsbehovet til barn og dekning av omsorgsbehovet til voksne. Det kan hevdes at dette er spørsmål som det bør være opp til partene i arbeidslivet å forhandle om og eventuelt la omfattes av tariffavtaler. Behovet for å sikre potensielle familieomsorgsytere muligheten til å påta seg omsorgsoppgaver tilsier at disse tilbys den forutsigbarheten som lovregulering kan gi.

En rett til kortvarig fravær vil kunne øke omfanget av den private, uformelle familieomsorgen, samtidig som korte permisjoner eller redusert arbeidstid i liten grad utgjør noen risiko for arbeidstilknytningen. En slik rettighet vil likevel kunne være til ulempe for arbeidsgiverne da fravær av denne typen som regel vil være uforutsigbar ved at det skjer på kort varsel. En slik rettighet vil kunne øke det totale fraværet på den enkelte arbeidsplass og i arbeidslivet som sådan.

Slike virkninger av en kortvarig permisjonsrett vil være begrenset. Mange arbeidstakere som kommer i en situasjon hvor det oppstår et akutt behov for kunne gi omsorg/bistand får i dag fri til dette eller tar ved forskjellige strategier fri fra arbeidet. I slike tilfeller vil en innføring av en rett til permisjon for dette formålet ikke medføre store ekstra ulemper for arbeidsgiverne.

Det er i vurderingen nærliggende å se hen til at retten til permisjon ved omsorgsbehov på grunn av barns sykdom er avgrenset til inntil 10 dager i året.

En innføring av rett til permisjon for å yte omsorg for nære familiemedlemmer over 18 år kommer også i tillegg til gjeldende permisjonsrettigheter og rører ikke ved foreldres rett til omsorgs- og pleiepenger ved tilsyn med og pleie av barn under 18 år.

Formålet med å innføre en permisjonsrett er blant annet å lovfeste en rettighet som allerede er fremforhandlet for andre arbeidstakere i tariffavtaler. Formål er å legge til rette for uttak av permisjon for å imøtekomme behovet, men det blir opp til den enkelte å avgjøre om vedkommende ønsker å benytte seg av denne retten. Det vises for øvrig til at forslaget gjelder en kortvarig rett til permisjon uten økonomisk kompensasjon.

FORMÅL – NÆRMERE OM HVILKET BEHOV PERMISJONEN SKAL DEKKE

Rett til permisjon skal først og fremst ivareta enkeltstående hjelpebehov, ikke behov for daglig pleie som ivaretas gjennom offentlige, tilpassede hjelpetiltak.

Et viktig formål er å legge til rette for at yrkesaktive som ønsker det skal kunne påta seg omsorgsoppgaver også i tilfeller der dette ellers kunne ha blitt dekket av det offentlige.

En permisjonsrett vil imidlertid kunne ha en videre betydning. Det kan bidra til at eldre bli boende hjemme lenger ved at pårørende kan yte ulike former for bistand. Det kan også dreie seg om akutt sykdom som ikke nødvendigvis ville ha utløst offentlig omsorg.

Formålet med en permisjonsrett er ikke å understøtte alle behov den omsorgstrengende må ha dekket for å kunne fortsette å bo hjemme. Det behov ordningen skal dekke vil primært være knyttet til helse- og omsorgssituasjonen. Permisjonsrett er ment å gjelde hvor det oppstår ekstraordinære behov og særlig vanskelige situasjoner.

Avgrensning av hvilke tilfeller som skal omfattes av retten til permisjon vil være vanskelig å detaljregulere i lovtekst. Etter mønster fra det som i dag gjelder for permisjon og omsorgspenger ved nødvendig tilsyn med og pleie av sykt barn, foreslås et krav om «nødvendig» omsorg. I praksis anses kravet til nødvendighet med henhold til art og omfang av omsorgs-

behovet for å få rett til omsorgspenger oppfylt dersom barnet må være hjemme. Det vil ikke være tilfellet for permisjonsretten som her foreslås.

PERSONKRETS

Hvem som for den enkelte omsorgsyter er slik nærstående at det er naturlig å skulle påta seg omsorgsoppgaver kan variere. For de fleste vil det være de nærmeste familiemedlemmer. En avgrensning er også begrunnet i behovet for forutsigbarhet for arbeidsgiver med henhold til mulig ansvarsbelastning.

Det antas at personkretsen ikke bør være like vid som ved pleie av nære pårørende i terminalfasen. Det foreslås at retten til permisjon skal gjelde ved omsorg og pleie av ektefelle, partner og samboer, samt arbeidstakerens foreldre og voksne, funksjonshemmede eller kronisk syke barn.

Når det gjelder begrunnelsen for å avgrense retten til permisjon ved omsorg for barn til voksne barn som er funksjonshemmede eller kronisk syke vises det til at avgrensningen er gjort med bakgrunn i at formålet med permisjonsordningen er å ivareta kortvarig omsorgsbehov. Ved omsorg for barn vil det særlig være funksjonshemmede og kronisk syke barn som er aktuelle. Det er også derfor disse gruppene kan utløse rett til permisjon etter arbeidsmiljøloven § 12-9 (3) og omsorgspenger etter folketrygdloven § 9-5 tredje ledd frem til og med det kalenderåret de fyller 18 år. Den foreslåtte avgrensningen gir yrkesaktive foreldre rett til fortsatt å kunne ta permisjon for å yte omsorg i slike tilfeller. Ved svært alvorlig sykdom er det ofte tale om mer langvarig pleiebehov hvor eventuell familieomsorg vil måtte etableres i samråd med kommunen og eventuelt ved at det gis omsorgslønn. Det vises til at Helse- og omsorgsdepartementet vil foreta en gjennomgang av omsorgslønnsordningen. De behovene som er tenkt ivarettet med forslaget til permisjonsrett her er av en annen og mer midlertidig karakter enn det som gjelder i disse tilfellene.

DOKUMENTASJON

En viktig forskjell mellom omsorg for henholdsvis barn og nære pårørende over 18 år er at barnet i utgangspunktet skulle ha vært et annet sted (barnehage eller skole) enn hjemme. Barnets tilstedeværelse hjemme har til en viss grad en iboende forutsetning om at omsorg er nødvendig. Det vil ofte ikke være tilfellet for målgruppen som forslaget retter seg mot. De behovene permisjonen er ment å dekke vil ofte også kunne la seg dokumentere.

Dersom det dreier seg om en mer akutt situasjon i hjemmet som ikke trenger å involvere besøk hos eller fra helsepersonell, vil det imidlertid ikke foreligge noen umiddelbar dokumentasjon. Etter å ha vurdert høringsinstansenes syn har departementet kommet til

at det ikke er hensiktsmessig å stille krav om at man ved slike kortvarige tilfeller kontakter lege med videre, for i ettertid å kunne dokumentere overfor arbeidsgiver. Risiko for og virkning av misbruk er også her mindre enn om permisjonen hadde medført rett til kompensasjon. Det vises også til at folketrygdloven § 9-7 gir adgang til å benytte egenmelding ved fravær i inntil tre dager. Formålet med å gi en rett til permisjon i disse tilfellene er å senke terskelen for yrkesaktives praktiske mulighet til å yte omsorg.

Da det heller ikke foreslås rett til kompensasjon, er det ikke behov for en særskilt bestemmelse om dokumentasjon i disse tilfellene.

Det legges til grunn at arbeidsgiver likevel vil kunne kreve at arbeidstaker godtgjør behovet for permisjon.

Da dette ofte dreier seg om akutte behov, vil eventuell dokumentasjon normalt først gis i etterkant. Arbeidstaker bør imidlertid kunne forutsettes å gi varsel på forhånd dersom det lar seg gjøre og ellers så tidlig som mulig.

For det tilfelle at det i praksis viser seg at hensikten med permisjonsretten ikke følges lojalt, foreslås en hjemmel til i forskrift å gi bestemmelser om krav til dokumentasjon og det nærmere innholdet av et slikt krav.

SPØRSMÅLET OM KOMPENSASJON

Formålet om å innføre rett til permisjon er å sikre en praktisk mulighet til å yte omsorg, utover den permisjonsretten som i dag er avtalebasert, ikke også å holde arbeidstaker økonomisk skadesløs i ethvert tilfelle. For slike kortvarige tilfeller som det her vil være snakk om, vil det også handle om et begrenset inntektstap for arbeidstaker.

En eventuell rett til kompensasjon vil føre til at omfanget av uttak av permisjon blir større, noe som vil øke arbeidsgivernes ulemper. Kostnadene ved en eventuell kompensasjon ville være betydelig, enten for arbeidsgiverne eller for befolkningen gjennom økte skatter eller kutt i andre offentlige budsjetter. Beregninger fra Arbeids- og velferdsdirektoratet viser at kostnadene, på usikkert grunnlag, anslagsvis vil ligge på mellom 1,1 og 3 mrd. kroner avhengig av hvor mye retten vil bli benyttet. I tillegg ville en slik rett kunne bidra til å øke forskjellen mellom omsorgsmottakere som har få omsorgsyttere og de som har mange. En lovfestet permisjonsrett er imidlertid ikke til hinder for at spørsmålet om kompensasjon fortsatt vil kunne reguleres eksempelvis gjennom tariffavtaler.

LIKESTILLING

I St.meld. nr. 25 (2005–2006) Mestring, muligheter og mening – Framtidas omsorgsutfordringer forutsettes at en politikk på dette området må være

forankret i et likestillingsperspektiv der det legges til rette for at omsorgsarbeid kan kombineres med yrkesaktivitet, og der omsorgsoppgavene er mer likt fordelt mellom menn og kvinner.

Tradisjonelt har omsorgsyterne vært kvinner, men i de senere år har også menn blitt mer aktive. Det største potensialet for fremtidens familieomsorg ligger derfor i likestilling og økt deltakelse fra menn.

Flere av høringsinstansene som støtter forslaget om permisjonsrett har vist til at full kompensasjon ved rett til permisjon antas å bidra til at flere menn påtar seg denne formen for oppgaver. Det vises til at både omsorgspenger og pleiepenger ytes etter reglene for sykepenger, det vil si med 100 pst. av grunnlaget. Det er etter departementets vurdering lite belegg for at kompensasjon vil ha noen avgjørende effekt når det gjelder likestilling. Selv om forslaget neppe bidrar til å fremme likestilling, er departementet ikke enig i at forslaget er med på å sementere kjønnskillene. De underliggende forhold som er avgjørende for lønnskiller bestemmes ikke av en eventuell kompensasjon.

1.4.2 Økonomiske og administrative konsekvenser

En permisjonsrett vil kunne innebære kostnader for arbeidsgivere ved tapt produksjon da det kan bli vanskelig å erstatte vedkommende på kort varsel. Flere faktorer vil imidlertid kunne begrense dette. Kostnadene vil også være begrenset i den grad ordningen reduserer fravær som allerede i dag belastes arbeidsgivere gjennom permisjon, sykefravær o.l.

Forslaget vil ikke medføre administrative konsekvenser av betydning.

1.5 Utvidelse av rett til permisjon og pleiepenger ved hjemmepleie av nære pårørende i livets slutfase fra 20 til 60 dager

1.5.1 Innledning

For dem som pleier en nær pårørende i livets slutfase vil det ofte kunne være usikkert hvor lenge pleiebehovet vil vare. Retten til permisjon og pleiepenger bør utvides, samtidig som hensynet til arbeidsgiver tilsier en avgrensning. Det foreslås å utvide retten til permisjon og pleiepenger ved pleie av nære pårørende i livets slutfase fra 20 til 60 dager.

De høringsinstanser som støtter forslaget viser i det vesentlige til behovet, men har ulike oppfatninger mht. varigheten, personkretsen og avgrensningen til pleie i hjemmet.

1.5.2 Departementets vurdering

Forslaget om å utvide retten til permisjon og pleiepenger ved hjemmepleie av nære pårørende i livets slutfase fra 20 til 60 dager fastholdes.

Hensynet til arbeidsgivers behov for å innrette seg med henhold til omfanget av arbeidstakers fravær tilsier at permisjonsrett og pleiepenger avgrenses. Det vil kunne oppleves urimelig at pleiepengene opphører i situasjoner der terminalfasen varer lenger enn forutsatt, men det vil ikke være hensiktsmessig å gjøre unntak for særlige tilfeller. En utvidelse fra 20 til 60 dager vil i betydelig grad redusere tilfeller hvor dette gjør seg gjeldende.

Det bør fortsatt være adgang til fleksibilitet med henhold til uttak av pleiepenger. Det vises her til behandlingen av Ot.prp. nr. 44 (1989–1990) Lov om endringer i lov av 17. juni 1966 nr. 12 om folketrygd og i visse andre lover (anke til trygderetten) (arbeidsmiljø) (barn og foreldre) (ferie), jf. Innst. O. nr. 50 (1989–1990).

Det bemerkes at hvorvidt man er uhelbredelig syk og er i terminalfasen vil kunne bero på en svært skjønnsmessig vurdering. Sykdommens utvikling kan medføre flere perioder med innleggelse og endring av tidsperspektiv. Dette er imidlertid ikke til hinder for at pleiepenger kan ytes i perioder med pleie i hjemmet, til sammen i inntil 60 dager for hver pasient. Forslaget innebærer også en videreføring av adgangen til å fordele pleiepengedagene mellom de nære pårørende.

Det foreslås ikke en utvidelse av kretsen av pleiemottakere som forutsettes å kunne utløse rett til permisjon og pleiepenger. Det gis allerede i dag adgang til å fordele pleiepengedager mellom flere pleieytere. En utvidelse vil medføre uoversiktlige konsekvenser for arbeidsgiverne og omfanget av ytelse.

Noen av høringsinstansene har foreslått å kreve samtykke fra den pleietrengende for å få rett til pleiepenger. Så lenge retten til pleiepenger forbeholdes nær familie er det ikke behov for noe krav til spesielt samtykke for å unngå uønsket pleie. Pleiepengene søkes som regel i sammenheng med utarbeidelse av opplegg fra den palliative avdeling.

Retten til permisjon og pleiepenger ved pleie av nære pårørende i livets slutfase bør fortsatt avgrenses til pleie i hjemmet. Pleiepenger ytes imidlertid både i de tilfellene hvor pleien ytes i hjemmet til den pleietrengende og hvor pleien ytes i hjemmet til den som pleier.

1.5.3 Økonomiske og administrative konsekvenser

Merkostnadene ved å utvide fra 20 til 60 dager er beregnet til 6,5 mill. kroner. I anslaget er det ikke tatt hensyn til eventuelle mindreutgifter for arbeidsgiver/folketrygden som følge av eventuelt redusert sykefravær og reduserte utgifter for kommunene.

Forslaget vil ikke medføre administrative konsekvenser av betydning.

1.6 Rett til fortsatt ytelse i en overgangsperiode etter at pleie av barn er avsluttet

1.6.1 Innledning

Den som har pleiet et sykt barn og mottatt ytelser fra folketrygden, vil kunne oppleve å stå uten inntekt umiddelbart etter at stønadsforholdet har opphørt. Pleieyteren vil kunne trenge en periode med reorientering mot arbeid. Det foreslås at pleieytere som har pleiet barnet i minst tre år fortsatt skal ha rett til pleiepenger og få forhøyet hjelpestønad i en overgangsperiode på tre måneder etter at pleieforholdet har opphørt fordi barnet dør.

De høringsinstanser som omtaler forslaget støtter dette.

1.6.2 Departementets vurdering

Forslaget om en overgangsordning opprettholdes, men slik at rett til fortsatt hjelpestønad gis på bakgrunn av alle pleieforhold som har utløst forhøyet stønad (sats 2, 3 eller 4) til barnet, ikke bare tilfeller med forhøyet stønad med høyeste sats (sats 4).

Det er ønskelig å støtte foreldre som, når pleieforholdet opphører, opplever at de plutselig står uten inntekt etter i lang tid å ha mottatt ytelser fra folketrygden. Det kan etter en slik periode ta tid å reorientere seg til arbeid.

I de tilfellene barnet blir friskt (det vil som regel skje gradvis) eller fyller 18 år, vil pleieyter i større grad ha mulighet til å tilpasse seg en ny situasjon. Det er imidlertid usikkert hvor lenge pleiebehovet vil vare når barnets tilstand forverrer seg og barnet dør. Det kan for denne gruppen være særlig grunn til å opprettholde hjelpestønad og eventuelle pleiepenger i en periode.

Det bemerkes at når det gjelder overføring til barnebolig vil det normalt skje etter en lengre prosess og at tidspunktet for overgangen til en situasjon uten ytelse vil være mindre upåregnelig enn når pleieforholdet avsluttes fordi barnet dør.

Forslaget om en fast overgangsperiode på inntil tre måneder opprettholdes. Selv om enkelte vil ha behov for en lengre overgangsperiode, vil det være lite hensiktsmessig å skulle regulere overgangsperioden på bakgrunn av skjønnsmessige vurderinger. En overgangsperiode på tre måneder vil kunne dekke behovet for tilpasning i de aller fleste tilfeller.

Forslaget om at en overgangsordning skal gjelde for tilfeller med minst tre års forutgående pleieperiode opprettholdes. Tilknytningen til arbeidslivet vil være mindre og tilpasningen til ytelse vil være større desto lenger pleieforholdet har vart.

De hensyn som begrunner en overgangsordning tilsier at retten til fortsatte pleiepenger avgrenses til de tilfellene det er gitt fulle pleiepenger (ikke gra-

dert). En overgangsperiode bør gjelde alle tilfeller det er gitt hjelpestønad med forhøyet sats.

Når pleieyter igjen får inntekt, faller behovet for ytelse i en overgangsperiode bort. Det er naturlig at pleiepengene avkortes mot inntekt ved at det ytes graderte pleiepenger. Forhøyet hjelpestønad gis ved satser og er kompensasjon for særskilt, privat tilsyn eller pleie, ikke for bortfall av inntekt. Det bør ikke gis noen regel om avkorting mot inntekt når det gjelder forhøyet hjelpestønad.

Rett til ytelse i en overgangsperiode bør avgrenses til de tilfellene pleieforholdet varer helt til tidspunktet for barnets død. Forutsetningen om at en overgangsordning skal dekke behovet for tilpasning til en ny situasjon, tilsier en avgrensning til pleieforhold som vedvarer helt til dette tidspunktet. En slik avgrensning kan virke tilfeldig, for eksempel der pleieforholdet avsluttes fordi den som mottar pleiepenger blir syk, men vedkommende vil da ha krav på sykepenger. Hjelpestønad er en ytelse som gis til den som trenger pleie, slik at det ikke blir noe spørsmål om behov for avgrensning i forhold til tidspunktet for opphør av pleieforholdet mellom pleieyter og pleiemottaker.

1.6.3 Økonomiske og administrative konsekvenser

Ut fra de beregninger som er foretatt kan det anslås at forslaget innbærer merutgifter på om lag 3,5 mill. kroner.

2. Komiteens behandling

Som ledd i komiteens behandling av lovproposisjonen, avholdt komiteen høring 2. februar 2010. Kreftforeningen deltok på høringen.

3. Komiteens merknader

Komiteen, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Tove Linnea Brandvik, Thor Erik Forsberg, Steinar Gullvåg, Kari Henriksen og Anette Trettebergstuen, fra Fremskrittspartiet, lederen Robert Eriksson, Vigdis Giltun og Laila Marie Reiertsen, fra Høyre, Sylvi Graham og Torbjørn Røe Isaksen, fra Sosialistisk Venstreparti, Karin Andersen, fra Senterpartiet, Geir Pollestad, og fra Kristelig Folkeparti, Kjell Ingolf Ropstad, viser til Prop. 64 L (2009–2010) om endringer i arbeidsmiljøloven og folketrygdloven (bedre muligheter for å kombinere arbeid med pleie og omsorgsoppgaver).

Komiteen mener at endringene som her er foreslått er viktige, særlig som et supplement til offentlige omsorgsyntelser. Det er i dag ingen egen lovbestemt permisjonsrett for yrkesaktive for det formål at de skal yte pleie og omsorg overfor nære, voksne pårørende. For mange kan det ofte være det beste at nære pårørende følger opp, både når det gjelder dagligdagse hendelser som hjelp til besøk hos lege eller tannlege, samt støtte ved innleggelse i sykehjem. For foreldre som har alvorlig syke barn er det viktig at de selv kan ta seg av dem i vanskelige perioder. Økende etterspørsel etter omsorgstjenester og høy grad av arbeidsdeltakelse gjør at det er viktig å legge bedre til rette for å kombinere yrkesaktivitet med omsorgsoppgaver av ulik grad.

Komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, vil påpeke viktigheten av en slik tilknytning til arbeidslivet som permisjonsretten gir i en sårbar fase av livet når de nærmeste pårørende rundt blir alvorlig syke.

Ny ordning med permisjonsrett i inntil 10 dager for å kunne ta seg av nære familiemedlemmer over 18 år

Komiteen mener det er viktig for mange arbeidstakere å kunne legge til rette for muligheten til å ta omsorg for sine nære.

Komiteenes medlemmer fra Fremskrittspartiet, Høyre og Kristelig Folkeparti viser til at i dag er det slik at arbeidstakere i statlige virksomheter, ifølge hovedtariffavtalens fellesbestemmelser § 22, har mulighet til å benytte seg av velferdspermisjon i inntil 12 arbeidsdager med full lønn. Vilåret er at det foreligger viktige velferdsgrunner. I denne ordningen er det virksomhet/arbeidsgiver som avgjør om det foreligger viktige velferdsgrunner som kan utløse permisjonen.

Komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, vil peke på at endringsforslaget i Prop. 64 L (2009–2010) vil bidra til større forutsigbarhet og dermed mulighet for at flere vil utføre omsorgsoppgaver for sine nærmeste. Flere av høringsinstansene peker på at en lovfesting av permisjonsretten vil kunne legitimere fravær og dermed gjøre det mulig for flere å delta i arbeidslivet.

Komiteen vil peke på at med endringsforslaget i Prop. 64 L (2009–2010) vil det bli en større mulighet for at flere vil få rett til å påta seg omsorgsoppgaver for sine nærmeste.

Komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, peker på at permisjonsretten ikke inneholder en kompensasjonsordning og at enkelte høringsinstanser uttrykker bekymring for at dette kan få uheldige konsekvenser for likestilling mellom kvinner og menn og at færre ville kunne ta i bruk denne velferdsordningen av økonomiske årsaker.

Arbeidsdepartementet varsler en gjennomgang av spørsmål om gradering av pleiepenger fra 50 til 20 pst. og Helse- og omsorgsdepartementet vil foreta en gjennomgang av omsorgslønnsordningen. I denne sammenheng antar flertallet at det også bør vurderes om mangel på kompensasjon vil kunne ha uheldige utslag.

Flertallet mener at gjennomgangen regjeringen har varslet, som graderingen av pleiepenger og ordningen med omsorgslønn, er viktig. Foreldre som har stått utenfor arbeidslivet over en lengre periode, for å gi omsorg til barn med nedsatt funksjonsevne eller er svært syke, vil kunne ivaretas gjennom kapittel 5A om kvalifisering med tilhørende stønad i sosialtjenesteloven som trådte i kraft 1. november 2007.

Komiteenes medlemmer fra Fremskrittspartiet og Kristelig Folkeparti har merket seg at forslaget om utvidet rett til velferdspermisjon ikke medfører innføring av lønnskompensasjon. Disse medlemmer er bekymret for at dette kan utelukke mange fra å ta del i ordningen.

Disse medlemmer mener at man skal ha et system for velferdspermisjoner som gjør at de som er i jobb skal ha bedre mulighet til å følge opp nære pårørende, og at det opprettes en kompensasjonsordning for fravær på jobb i form av pleiepenger. Disse medlemmer anser dette som vesentlig for å kunne gi best mulig omsorg for den enkelte. Disse medlemmer ønsker ikke en ordning der arbeidsgiver blir påført utgiftene til kompensasjon for velferdspermisjoner. På denne bakgrunn støtter disse medlemmer en ordning med permisjonsrett inntil 10 dager pr. kalenderår med kompensasjon som pleiepenger/omsorgspenger for at man skal kunne ta seg av nære familiemedlemmer over 18 år. Disse medlemmer viser til at dette må medføre at retten til pleiepenger/omsorgspenger utvides slik at pleiepenger/omsorgspenger kobles opp mot permisjonsretten. Det må etter disse medlemmers mening innføres en plikt til å fremlegge legeerklæring/dokumentasjon for behovet for søknad om velferdspermisjonen.

Disse medlemmer fremmer på denne bakgrunn følgende forslag:

«I lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd gjøres følgende endringer:

§ 9-5 nytt fjerde ledd skal lyde:

Arbeidstaker har rett til omsorgspenger for å gi nødvendig omsorg til foreldre, ektefelle, samboer eller registrert partner. Det samme gjelder ved nødvendig omsorg for barn med nedsatt funksjonsevne eller kronisk syke barn fra og med kalenderåret etter at barnet fylte 18 år når arbeidstakeren har hatt slik omsorg for barnet som nevnt i § 9-6 annet ledd.

§ 9-6 syvende ledd skal lyde:

Omsorgspenger etter § 9-5 fjerde ledd ytes til den enkelte arbeidstaker i opptil 10 stønadsdager for hvert kalenderår.

§ 9-6 syvende ledd blir nytt åttende ledd.

§ 9-7 første ledd skal lyde:

For at arbeidstakeren skal få rett til omsorgspenger fra arbeidsgiveren, må barnets eller barnepasserens sykdom dokumenteres med egenmelding eller legeerklæring. For å få rett til omsorgspenger etter § 9-5 fjerde ledd må omsorgstilfellet dokumenteres med legeerklæring. Departementet kan gi forskrift om krav til dokumentasjon.»

Utvidelse av rett til permisjon og pleiepenger ved hjemmepleie av nære pårørende i livets slutfase fra 20 til 60 dager

Komiteen mener ordningen med arbeidstakeres mulighet til å pleie nære pårørende i livets slutfase er nødvendig og riktig. Etter arbeidsmiljøloven § 12-10 gis det rett til permisjon i 20 dager. Etter folketrygdloven § 9-12 ytes pleiepenger i inntil 20 dager. Etter komiteens syn kan ordningen i mange tilfeller vise seg å være for kort. Etter komiteens syn kan det være stor usikkerhet når det gjelder varigheten av pleie- og omsorgsbehov både medisinsk og planleggingsmessig. De fleste høringsinstansene støtter forslaget og legger vekt på fleksibilitet i forhold til den enkeltes sykdomsutvikling. Komiteen mener at forslaget om en utvidelse av retten til permisjon for å yte omsorg vil legge bedre til rette for de syn som kommer frem i forhold til høringsinstansene samt de utfordringene som har vært ved bare å ha 20 dager. Komiteen støtter forslaget om en utvidelse fra 20 til 60 dager permisjon og pleiepenger.

Komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, har registrert at det er fremkommet ønske fra en høringsinstans om samtykke fra pleiemottaker. Det kan være vanskelig å tenke seg at pårørende ønsker å gi pleie til en som ikke øn-

sker å motta slik pleie. Likevel har vi kunnskap om at overgrep og vold skjer innen familier, og flertallet ser at dersom det er tilfellet, er den pleietrengende i en svært sårbar situasjon. Flertallet forventer imidlertid at dette forholdet blir en del av den varslede gjennomgangen av permisjonsretten.

Rett til fortsatt ytelse i en overgangsperiode etter at pleie av barn er avsluttet

Komiteen mener at dagens ordning med hjelpestønad til pleiemottaker og pleiepenger til pleieyter er gode tiltak. Men komiteen peker på at bestemmelsen ikke regulerer varigheten av ytelsen på annen måte enn at den er avgrenset til barnet fyller 18 år. Den som har pleiet et sykt barn og mottatt ytelser fra folketrygden vil, slik komiteen ser det, kunne oppleve å stå uten inntekt umiddelbart etter at stønadsforholdet har opphørt. Regjeringens forslag i Prop. 64 L (2009–2010) går ut på at pleieyter som har pleiet barn i minst tre år, fortsatt skal ha rett til pleiepenger og få forhøyet hjelpestønad i en overgangsperiode på tre måneder etter at pleieforholdet er opphørt fordi barnet dør. Komiteen mener forslaget er positivt og fornuftig. Noen av høringsinstansene mener at forslaget om en opparbeidelse av rettigheten på minst tre år er for strengt.

Komiteens flertall, medlemmene fra Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet, viser til at forslaget i Prop. 64 L (2009–2010) er at rett til fortsatt ytelse skal gis når pleieforholdet opphører fordi barnet dør. Flertallet understreker at pleieyter kan trenge en periode med reorientering mot arbeid etter lengre pleieperiode i en slik situasjon. Flertallet støtter derfor forslaget om at pleieytere skal ha rett til pleiepenger og få forhøyet hjelpestønad i tre måneder etter en pleieperiode på minst tre år i disse tilfellene. Flertallet understreker at etter tre måneder kan aktive tiltak i form av kvalifiseringstiltak og stønad være et godt tilbud for reorientering mot arbeid for noen. For kortere pleieperioder kan dagpenger og tilhørende tiltak sikre oppfølging og økonomi med bakgrunn i inntekt siste tre kalenderår.

Komiteens medlemmer fra Fremskrittspartiet, Høyre og Kristelig Folkeparti viser til at en rask tilbakevending til arbeidslivet vil kunne være problematisk for den som har utført omsorgsoppgaver for barn over lengre tid. Allerede tidligere enn etter tre år vil tilknytningen til arbeidslivet ha blitt svekket, og det vil ta noe tid innen man igjen kan komme i arbeid.

Disse medlemmer vil derfor støtte at pleieytere skal ha rett til pleiepenger og få forhøyet hjelpestønad i en overgangsperiode på tre måneder etter

at pleieforholdet har opphørt fordi barnet dør. Imidlertid mener disse medlemmer at kravet om pleie i minst tre forutgående år er unødig strengt.

Disse medlemmer fremmer på denne bakgrunn følgende forslag;

«I lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygden gjøres følgende endringer:

§ 6-5 nytt fjerde ledd skal lyde:

Foreldre med ansvar for tilsyn og pleie av barn som har mottatt forhøyet hjelpestønad i minst ett år gis rett til stønad med samme sats i tre måneder etter at behovet for tilsyn og pleie har opphørt fordi barnet dør.

§ 9-11 første ledd skal lyde:

Den som har mottatt fulle pleiepenger i minst ett år har rett til fortsatt ytelse i inntil tre måneder etter at pleieforholdet har opphørt fordi barnet dør. Ved eventuell arbeidsinntekt i denne perioden ytes graderte pleiepenger etter reglene i § 9-11 a.»

4. FORSLAG FRA MINDRETALL

Forslag fra Fremskrittspartiet, Høyre og Kristelig Folkeparti:

Forslag 1

I lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd gjøres følgende endringer:

§ 6-5 nytt fjerde ledd skal lyde:

Foreldre med ansvar for tilsyn og pleie av barn som har mottatt forhøyet hjelpestønad i minst ett år gis rett til stønad med samme sats i tre måneder etter at behovet for tilsyn og pleie har opphørt fordi barnet dør.

§ 9-11 første ledd skal lyde:

Den som har mottatt fulle pleiepenger i minst ett år har rett til fortsatt ytelse i inntil tre måneder etter at pleieforholdet har opphørt fordi barnet dør. Ved eventuell arbeidsinntekt i denne perioden ytes graderte pleiepenger etter reglene i § 9-11 a.

Forslag fra Fremskrittspartiet og Kristelig Folkeparti:

Forslag 2

I lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd gjøres følgende endringer:

§ 9-5 nytt fjerde ledd skal lyde:

Arbeidstaker har rett til omsorgspenger for å gi nødvendig omsorg til foreldre, ektefelle, samboer eller registrert partner. Det samme gjelder ved nødven-

dig omsorg for barn med nedsatt funksjonsevne eller kronisk syke barn fra og med kalenderåret etter at barnet fylte 18 år når arbeidstakeren har hatt slik omsorg for barnet som nevnt i § 9-6 annet ledd.

§ 9-6 syvende ledd skal lyde:

Omsorgspenger etter § 9-5 fjerde ledd ytes til den enkelte arbeidstaker i opptil 10 stønadsdager for hvert kalenderår.

§ 9-6 syvende ledd blir nytt åttende ledd.

§ 9-7 første ledd skal lyde:

For at arbeidstakeren skal få rett til omsorgspenger fra arbeidsgiveren, må barnets eller barnepasients sykdom dokumenteres med egenmelding eller legeerklæring. For å få rett til omsorgspenger etter § 9-5 fjerde ledd må omsorgstilfellet dokumenteres med legeerklæring. Departementet kan gi forskrift om krav til dokumentasjon.

5. Komiteens tilråding

Komiteen har for øvrig ingen merknader, viser til proposisjonen og rår Stortinget til å gjøre slikt

vedtak til lov

om endringer i arbeidsmiljøloven og folketrygdloven
(bedre muligheter for å kombinere arbeid med
pleie- og omsorgsoppgaver)

I

I lov 17. juni 2005 nr. 62 om arbeidsmiljø, arbeidstid og stillingsvern mv. gjøres følgende endringer:

Overskriften i § 12-10 skal lyde:

Omsorg for og pleie av nære pårørende

§ 12-10 første ledd skal lyde:

Arbeidstaker som pleier nære pårørende i hjemmet i livets slutfase har rett til permisjon i 60 dager for pleie av den enkelte pårørende.

§ 12-10 nytt andre ledd skal lyde:

Arbeidstaker har rett til permisjon i inntil 10 dager hvert kalenderår for å gi nødvendig omsorg til foreldre, ektefelle, samboer eller registrert partner. Det samme gjelder ved nødvendig omsorg for funksjonshemmet eller kronisk sykt barn fra og med kalenderåret etter at barnet fylte 18 år når arbeidstakeren har hatt slik omsorg for barnet som nevnt i § 12-9 tredje ledd. Departementet kan gi forskrift om dokumentasjon av nødvendig omsorg.

II

I lov 28. februar 1997 nr. 19 om folketrygd gjøres følgende endringer:

§ 6-5 nytt fjerde ledd skal lyde:

Foreldre med ansvar for tilsyn og pleie av barn som har mottatt forhøyet hjelpestønad i minst tre år gis rett til stønad med samme sats i tre måneder etter at behovet for tilsyn og pleie har opphørt fordi barnet dør.

§ 9-11 nytt fjerde ledd skal lyde:

Den som har mottatt fulle pleiepenger i minst tre år har rett til fortsatt ytelse i inntil tre måneder etter at pleieforholdet har opphørt fordi barnet dør. Ved eventuell arbeidsinntekt i denne perioden ytes graderte pleiepenger etter reglene i § 9-11a.

§ 9-12 første ledd skal lyde:

Til medlem som i hjemmet pleier en nær pårørende i livets slutfase, ytes det pleiepenger i opptil 60 dager for hver pasient.

III

Loven gjelder fra den tid Kongen bestemmer.

Oslo, i arbeids- og sosialkomiteen, den 9. mars 2010

Robert Eriksson

leder

Laila Marie Reiertsen

ordfører

